

सासंग

उपसंहार

पतं अमात्य बावडेक हे मराठ्यांन्या इतिहासातील एक महत्वाचे घटाणे होते. मराठ्यांचे राज्य उभा करणे, ते वाटवणे व टिकवणे या सर्व कामासव्ये या घराण्याचा सहभाग होता. निझो सोनदेव, आबाजी सोनदेव यांनी मोठ्या निःस्वार्थीपणाने मराठ्यांन्या राज्याची सेवा केली होती. या नंतर आलेला अमात्य राम्भंद्रुपतं मात्र स्वार्थी, मुत्सदी, राजकारणी, धोरणी होता. त्याने आपल्याकडे सत्ता ठेवण्याचा प्रयत्न केला. पण छ. शिवाजी व संभाजी यांन्या काळात त्याला हे जमले नाही. राजाराम, कोळ्हापूरक शिवाजी व संभाजी यांन्या कारकिर्दीत त्याने आपला हेतु साध्य करण्याचा प्रयत्न केला. यांमध्ये त्याला यश आले याच काळात त्याने अनेक वक्तने मिळवली.

भगवंतराव पतं अमात्य हा एक प्रामाणिक अमात्य होता. त्याने प्रामाणिक्यपणे ताराबाईंचा नातु राजाराजा यास वाढवले यामुळे त्याने संभाजीचा विश्वास गमावला त्याला आयुष्यात पुढे येता आले नाही. याने कोळ्हापूरचे अमात्यपत् ३० वर्षां आणि सातांन्याचे अमात्यपद पाच वर्षां उपभोगले.

यानंतर अमात्यपदावर आलेला कृष्णराव पतं अमात्य हा आजारी, रोगी, अशक्त होता. अमात्यपद संभाज्याची त्याचा शक्तता नक्हती. तरी वंशवरपंरागत धोरणामुळे त्याला अमात्यपद दिले गेले. याच्या काळात याची आई व्यंकुवाई हिनेचे कारभार पाहिला. ती अत्यंत हुषार आणि वाणाका स्त्री होती. तिने स्वतःन्या कृत्यावरच अमात्य पद (कृष्णरावाचे) व्यक्तिश्वत संभाज्ले होते.

सुवराव पतं अमात्य हा अत्यंत हुषार पराक्रमा होता याने अनेक युद्धामध्ये मोठा पराक्रम गाजवला होता याने एकदंर ४३ वर्षां अमात्यपदाचा राजकारभार केला. हा इंगाली अमात्य घराण्याची राजकीय माहिती. या राजकीय सामाजिक जीवनावर निश्चित्व परिणाम झालेला होता. राम्भंद्रुपतं अमात्याने वतनदारा

पद्धत टिकवू ठेवली , व वाटविली तिचे अनेक वाई परिणाम समाजाला भोगावे लागले होते. वकनदार मंडळी कुण्ड्याकृतून पाहिजे त्या प्रमाणे कर वुल करत होती हे वर्णने तारिखे दिल्कुशा या ग्रंथात भिसेन सक्सेनाने सुधा केंद्रे आहे.

या काळामध्ये दुष्काळ सुधा अनेक पडलेले आहेत. दुष्काळामुळे रथतेवा परिस्थिती अतिशय हालाख वांबनलेली होती. या विषायी सुव्हाव पंत अमात्य कोळ्हापूरच्या छत्रपतीना माहिती देऊन कर माफन करण्याची विनंती करतात. त्या पन्हात ते रुणतात,

“...दुष्काळामुळे रथतेव कांही ताकदत राहीली नाही ऐस्यासी साहेबा कृपादू होऊन पटू माफन करन चालवावे...”¹

या काळातील अमात्यांच्या जहागिरामध्ये आस्तित्वात असलेली न्याय अवस्था अत्यंत कठोर होता असे दिसते. एका महाराने गुरे मारत्याबदल त्याचा एक हात व एक पाय तोडण्याची शिक्षा दिली होती. हा निवाडा १०४ मध्ये दिलेला आहे.

“कुभोडे येथाल महार याने गुरे मारन हत्या केला येविषाचे पत्ता चांकशिनिशी लागला. त्यास त्याचे पारपत्य एक पाय हात एक काढवणे...”²

यावरनन तृप्ताकाळात गुरुंहेगारावर जरब बसणेसाठी किंती कठोर शिक्षा दिल्या जात होत्या हे कळते.

मराठे काळान समाजामध्ये कांही स्थिरांना गुलामगिरी करावी लागे अशा गुलाम स्थिरा “कुणबीनी”या सज्जेने ओळखत्या जात. क्वचित प्रसंगी त्याचा या गुलामगिरीतून मुक्तता होत असे.

“तू आ म्हाकडे कुणबीणा होतास, त्यास तू सोड मापो लागलास त्यावरनन तूला सोड दिली असे. तुजकडे आम्हा गुत्ता नाही तंजवा तू सुखाऱप पोट भरन कोठे पाहाजे तेंजे जाऊन रहाणे हे लिहून दिली...”³

यावरनन तत्कालीन स्थिरांची सामाजिक परिस्थिती कुण्ड्याम मदत होते.

या काळामध्ये लोकान्नावर धर्माचा पगडा होता. रामदंपतं अमात्य रामदासाचा शिष्य होता. या घराण्यात रामवर्मीचा उत्तर दरवारी केला जात असे. तसेच धार्मिक अंगशेषदा सुध्दा खुपच होत्या. हे पुढील उदाहरणावरन स्पष्ट होईल.

“सुवराव अमात्यास मुळगा इाला होता पण तो आठव दिवसात मृत्यु पावळा. देवताच्या हांभासुळे हा गोष्ट घडला असे अमात्याना वारले. त्यानां गगनगडवे हवालदार दादजी काटे यास रामेश्वराच्या देवालयात एक महिना देवमळी, करण्यास सांगितली.”^४

विविध सामाजिक, च्यायालयीन, आर्थिक आणि धार्मिक बाबी विडार्या कोळापूर अभिलेखाग्रांतील बाबडा दप्तरात माहिती मिळू शकते.

प्रस्तुतच्या प्रबंधात गगनबाबड्याच्या राजकोय इतिहासाचाच क्विार करण्यात आला आहे. त्थापि आर्थिक व सामाजिक बाबींचा साक्ख्याने अन्यास करन गगन-बाबड्याचा सर्वांगीण इतिहास लिहिणे आवश्यक ठरेल.

टीपा

१. कोल्हापूर पुराभिलेखागार बावडा दस्तर, - रन.क्र.११. का.क्र.इ.२०७९.
२. कोल्हापूर पुराभिलेखागार बावडा दस्तर, - रन.क्र.११. का.क्र.इ.३१०२.
३. कोल्हापूर पुराभिलेखागार बावडा दस्तर, - रन.क्र.१४. का.क्र.इ.२५७.
४. गोरे रा.म., बावडेकर पंत अमात्य हुक्मस्तपन्हा याचे वंशावृत्त. पृ.क्र.१०९.

परिशिष्टे

१) पतं अमात्य बावडेकर यांची वंशावळ.

२) कोल्हापूर संस्थानाचा नकाशा.

परिशिष्ट-१

पंत अमात्य बावडेकर यांचा वंशावृष्ट

